

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра економіки, права та управління бізнесом

Допущено до захисту

Завідувач кафедри _____

Сментина Н. В.

“ ____ ” _____ 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавра

зі спеціальності 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»

за освітньою програмою «Економіка та планування бізнесу»

на тему: «**РОЗРОБКА ПРОГРАМ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА
СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ**»

Виконавець:

студентка ФЕУП

Мрук Марина Миколаївна _____

/підпис/

Науковий керівник:

к.е.н, доцент

Доброва Наталя Василівна _____

/підпис/

Одеса 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	
1.1. Економічна сутність та значення малого та середнього підприємництва.....	6
1.2. Характеристика елементів державної інфраструктури підтримки МСП в Україні.....	9
1.3. Міжнародний досвід підтримки малого та середнього підприємництва.....	14
 РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ПРОГРАМ ПІДТРИМКИ ДЛЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	
2.1. Аналіз діяльності малого та середнього підприємництва в Україні....	22
2.2. Оцінка підприємницького середовища в Україні.....	31
2.3. Аналіз програм підтримки малого та середнього підприємництва в Україні.....	42
 РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ МІКРО-, МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	
3.1. Можливості імплементації зарубіжного досвіду у сфері розвитку мікро-, малого та середнього підприємництва в Україні.....	55
3.2. Напрями вдосконалення фінансового механізму підтримки розвитку підприємництва в Україні.....	61
3.3. Рекомендації щодо створення екосистеми розвитку підприємництва в Україні.....	65
ВИСНОВКИ.....	70
Список використаних джерел.....	73
Додатки.....	80

ВСТУП

Актуальність теми кваліфікаційної роботи. Малі та середні підприємства (МСП) відіграють вагомую роль у створенні національної економіки у всьому світі й в Україні зокрема. Саме МСП є основою економічного та соціального розвитку держави, адже вони є джерелом розвитку інновацій, створення нових видів економічної діяльності та робочих місць.

Сучасні тенденції розвитку економічно-соціальної ситуації в Україні набувають ознак комплексності, інституційності та взаємодоповнюваності процесів у зовнішньому середовищі. Ці явища обумовлюють необхідність наукового пошуку нових механізмів і методів стратегічного управління, зокрема у сфері підтримки та розвитку малого та середнього бізнесу.

Зарубіжний і вітчизняний досвід впровадження програм розвитку МСП дозволяє виділити основні напрями, які покращують роботу бізнесу. Разом з тим стратегії кожної держави характеризується певними особливостями, оскільки вони об'єктивно мають унікальний вплив внутрішніх та зовнішніх факторів на підприємницьке середовище країни. Науково-методичні рекомендації стратегій розвитку підприємств та планів їх імплементації повинні розглядатися через призму інституційного управління.

В умовах трансформаційних змін недостатньо досліджена проблема створення програм підтримки та розвитку малого та середнього бізнесу. Це стосується сфери державної політики, яка має базуватись на комплексному використанні аналітичного інструментарію, визначаючи кількісні і якісні характеристики підприємств, ступінь розвитку інфраструктури тощо.

Сучасний стан державної підтримки малого та середнього бізнесу характеризується нестійкою структурою, що в основному зумовлюється низькою

ефективністю моніторингу та імплементації Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва в Україні.

Питанням теорії і практики створення програм підтримки розвитку МСП присвячені роботи провідних вчених: Т. Васильєвна, І. Вишневський, О. Вовчак, О. Власюк, Л. Воротіна, В. Геєць, Н. Доброва, С. Дрига, Н. Поповенко, Т. Ковальчук, Р. Кірхнер, А. Краковська, І. Корякін, В. Кузьменко, В. Майборода, Н. Міняйло, О. Мицак, М. Осипова, Н. Педос, Н. Сментина, Д. Ляпін, К. Шафранова, І. Чуй. А також ряд міжнародних та вітчизняних організацій та аналітичних центрів: USAID, Організація економічної співдружності та розвитку, Центр економічних стратегій, Європейська Бізнес Асоціація, Офіс ефективного регулювання BRDO та інші.

Проте проблема використання інституційного підходу до створення, моніторингу та імплементації програм розвитку малого та середнього підприємництва залишається за межами переважної частини досліджень, що і обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Мета кваліфікаційної роботи – теоретичні, методичні та прикладні аспекти розробки програми розвитку малого та середнього підприємництва в Україні.

Для досягнення мети були поставлені наступні **завдання**:

- дослідити економічну сутність малого та середнього підприємництва (МСП);
- охарактеризувати елементи державної інфраструктури підтримки МСП в Україні;
- дослідити міжнародний досвід підтримки малого та середнього підприємництва;
- проаналізувати діяльність МСП в Україні;
- надати оцінку підприємницького середовища в Україні;
- проаналізувати програми підтримки МСП в Україні;
- розробити можливості імплементації зарубіжного досвіду у сфері розвитку мікро-, малого та середнього підприємництва в Україні;

- розробити напрями вдосконалення фінансового механізму розвитку підприємництва в Україні;
- розробити рекомендації щодо створення екосистеми розвитку підприємництва в Україні.

Предмет дослідження є теоретичні положення, основоположні принципи, методи і практичні рекомендації щодо розробки програми розвитку МСП в Україні.

Об'єктом дослідження – процес розвитку малого та середнього підприємництва в Україні.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань в роботі використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: теоретичного узагальнення – для визначення й ролі малого та середнього підприємництва; дедукції – при узагальненні положень розвитку бізнесу, виявлення проблем його розвитку та необхідності державного регулювання; логіки, аналізу і синтезу, аналогій – для вивчення закордонного досвіду; статистичного аналізу – для дослідження ситуації розвитку МСП бізнесу у вітчизняній економіці, SWOT-аналіз для оцінки підприємницького середовища.

Обробка даних здійснювалася з використанням пакету EXCEL для Windows.

Інформаційна база дослідження. Закони України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, укази Президента України, матеріали Державної служби статистики України, Міністерства економіки, торгівлі та сільського господарства, матеріали аналітичних центрів та звітів міжнародних організацій, матеріали періодичних наукових видань, матеріали наукових конференцій, дослідження вітчизняних і зарубіжних учених-економістів у сфері розвитку малого та середнього бізнесу.

ВИСНОВКИ

У роботі досліджуються теоретичні, методичні та прикладні аспекти розробки програм розвитку малого і середнього підприємництва в Україні та зроблено наступні висновки.

1. Мале та середнє підприємництво є невід'ємною рисою будь-якої ринкової господарської системи, без чого економіка і суспільство в цілому не можуть розвиватись. Економічна сутність та значення малого та середнього бізнесу полягають у впливі МСП на загальноекономічні державні процеси: забезпечення зайнятості, розвиток науково-технічних та інноваційних напрямів, демонополізація та створення конкурентного підприємницького середовища.

2. Над створенням та реалізацією програм підтримки і розвитку малого та середнього підприємництва в Україні працюють ряд установ як на національному, так і регіональному та локальному рівнях. Основними елементами державної інфраструктури підтримки МСП в Україні є Кабінет Міністрів України та Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, Верховна Рада України та профільні комітети, органи місцевої влади та самоврядування, а також міжнародні установи, банки та бізнес-асоціації. При цьому ефективність їхньої роботи залежить від комунікації та співпраці між установами.

3. Дослідження міжнародного досвіду підтримки МСП свідчать, що інституційна підтримка розвитку малого та середнього підприємництва є запорукою сталого зростання та посилення роботи бізнесу зокрема та країни в цілому. Перед початком реалізації системи підтримки, на державному рівні утворюється стійка система інституцій, що забезпечує рівномірний доступ до інформації, координацію та підтримку програм розвитку підприємництва.

4. Проведений аналіз діяльності МСП в Україні свідчить про вагомий роль малого та середнього підприємництва в економічному та соціальному розвитку держави: у секторі підприємництва саме представники МСП створюють понад 60%

обсягу реалізованої продукції та обсягу доданої вартості, забезпечуючи понад 80% зайнятості. До галузей з найбільшою кількістю підприємств, де працює до 250 найманих працівників, відносяться торгівля, сільське господарство та будівництво, при цьому великі підприємства переважають у промисловості та транспортній галузі. За даними 2018 року представники середнього, малого та мікропідприємництва становили 99,97% всіх підприємств, при цьому на їх долю припадало 81,56% загальної зайнятості в підприємстві, 61,81% загального обсягу реалізованої продукції та 61,26% створеної у підприємстві доданої вартості.

5. За результатами SWOT-аналізу проведена оцінка підприємницького середовища, яка свідчить, що основні перепони для розвитку підприємництва зосереджені у сфері фінансів, а саме: розмір та адміністрування податків, високі кредитні ставки і відсутність державного гарантійного механізму, що унеможлиблює отримання кредитів для мікро- та малого бізнесу; адміністративно-організаційній: тиск контролюючих органів; просвітницько-навчальній: низька обізнаність щодо альтернативних можливостей залучення фінансів та нестача знань та досвіду, а також кваліфікованих кадрів. Окремо варто виділити загальнодержавні проблеми як війна на Сході, політична нестабільність, інфляція та початок світової економічної кризи через пандемію коронавірусу.

6. Проведений аналіз програм підтримки МСП в Україні свідчить широкий спектр програм підтримки МСП як зі сторони державних інституцій, так і з сторони банківських структур, міжнародних установ та неурядових організацій. Наразі діють програми фінансової підтримки – часткової компенсації ставки кредитів та грантові програми; цільової підтримки аграрному сектору; загальні навчальні та інформаційні портали. У 2018 році був створений Офісу розвитку МСП при Міністерстві розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, що мав стати центром державної діяльності з питань МСП. Однак основною проблемою залишається координація роботи органів державної влади, а також просування

можливостей для підприємців в регіонах, містах та громадах, де підприємці менше довіряють державним та іншим організаціям та частіше не використовують додаткові можливості для розвитку власного бізнесу.

7. Проведений аналіз зарубіжного досвіду у сфері розвитку мікро-, малого та середнього підприємництва свідчить про наявність ініціатив, що мають схожий механізм підтримки МСП, зокрема у сфері надання консультацій та фінансових програм для бізнесу. Дослідження умов та алгоритмів зарубіжних практик допоможе адаптувати та впровадити найкращі з них в Україні: створення регіональних консультативних пунктів для підприємців, відкриття науково-дослідних організацій при університетах у партнерстві з бізнесом, розвиток кластерів та кооперативів підприємців.

8. Відповідно до аналізу напрямів вдосконалення фінансового механізму підтримки розвитку підприємництва в Україні свідчить про можливість удосконалення існуючої програми кредитування «Доступні кредити 5-7-9%» шляхом впровадження механізму посередництва між підприємцями та банками для проведення оцінювання заявок підприємців та надання консультацій. Такий механізм дозволяє об'єктивно та колегіально оцінювати заявки, розвантажить банківські установи та створить можливість для підприємців удосконалити кредитну заявку шляхом після професійних консультацій.

9. На основі дослідження зарубіжного досвіду та аналізу існуючої державної інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва рекомендується створити незалежний державний орган, що акумулює діяльність державних, комерційних та громадських установ у сфері підтримки та розвитку МСП, посилить міжустановчу комунікацію та запровадить нову модель реалізації Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Добрава Н.В., Осипова М.М. Основи бізнесу: навч. посіб. Одеса, 2018. 305с.
2. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (щодо удосконалення деяких положень): Закон України від 5 жовтня 2017 р. №2164-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2164-19> (редакція від 27.02.2020) (дата звернення 10.12.2019).
3. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. №436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (редакція від 02.04.2020) (дата звернення 10.12.2019).
4. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва: Закон України від 22 березня 2012 р. №4618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> (редакція від 02.04.2020) (дата звернення 10.12.2019).
5. Чуй І. Р., Мицак О.В. Фінансовий менеджмент у малому бізнесі: навчальний посібник. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2015. 263 с.
6. Про схвалення Стратегія розвитку малого та середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року від 24 травня 2017 р. №504-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-p> (редакція від 24.05.2017) (дата звернення 11.12.2019).
7. Офіс розвитку МСП – портал малого і середнього бізнесу. *SMEDO*: веб-сайт. URL: <https://sme.gov.ua/sme-development-office/> (дата звернення 10.01.2020).
8. Як започаткувати власний бізнес за сприяння державної служби зайнятості. *Державний центр зайнятості*: веб-сайт. URL: <https://www.dcz.gov.ua/publikaciya/yak-zapochatkuvaty-vlasnyy-biznes-za-spryyannya-d>

erzhavnoyi-sluzhby-zaynyatosti-0 (дата звернення 02.02.2020).

9. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 р. №157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#n62> (редакція від 20.12.2019). (дата звернення 10.01.2020).

10. Ведение бизнеса 2020. *Doing Business*: веб-сайт. URL: <https://www.doingbusiness.org> (дата звернення 10.03.2020).

11. Моніторинг стратегії розвитку МСП в Грузії за 2016–2020 роки. *OECD*: веб-сайт. URL: <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Monitoring-Georgia%27s-SME-Development-Strategy-2016-2020-RUS.pdf> (дата звернення 10.01.2020).

12. Як реагують інші країни на COVID-19? *Центр економічної стратегії*: веб-сайт. URL: <https://ces.org.ua/how-countries-reacted-on-coroviruscrises/> (дата звернення 10.04.2020).

13. Поддержка для польских предпринимателей. *Бизнес в Польше*: веб-сайт. URL: <https://bizneswpolshe.com/na-kakuyu-podderzhku-mozhet-rasschityvat/> (дата звернення 10.01.2020).

14. SME and Entrepreneurship Policy in Israel 2016. National programmes for SMEs and entrepreneurship. *OECD*: веб-сайт. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/9789264262324-9-en/index.html?itemId=/content/component/9789264262324-9-en> (дата звернення 10.01.2020).

15. Про затвердження Положення про Державну службу статистики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2014 р. №481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481-2014-п> (редакція від 24.12.2019) (дата звернення 21.01.2020).

16. Офіційна статистика МСП в Україні: аналіз та пропозиції щодо вдосконалення. USAID: консультативна робота 2017. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2015/LEV/pp_SME_statistics_2017.pdf

17. Збірник статистики підприємств в Україні: 2018. *OECD*: веб-сайт. URL: <http://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Compendium-Enterprise-Statistics-Ukraine-2018-Ukrainian.pdf> (дата звернення 20.01.2020).
18. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 10.01.2020).
19. Сментина Н.В., Доброва Н.В. Інструменти активізації підприємницького середовища на мезорівні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2019. №12 (40). С. 35 – 43.
20. Кузьмина, Е. Е., Кузьмина Л.П. Организация предпринимательской деятельности. Теория и практика: учеб. пособие для бакалавров. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Издательство Юрайт, 2014. 508 с.
21. Doing business in Ukraine. *Doing Business 2020*: веб-сайт. URL: <https://www.doingbusiness.org/en/data/exploreeconomies/ukraine> (дата звернення 10.01.2020).
22. Регіональний рейтинг Doing Business. *Офіс ефективного регулювання – BRDO*: веб-сайт. URL: <http://rdb.brdo.com.ua> (дата звернення 10.01.2020).
23. Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2016 рік. Програма USAID «Лідерство в економічному врядуванні»: веб-сайт. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2015/LEV/ABCA2017/ABCA2016_full_report.pdf (дата звернення 10.01.2020).
24. Корякін І., Кірхнер. Р. Покращення доступу МСБ до фінансування в Україні: 2016. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Німецька консультативна група: серія консультативних робіт. Київ/Берлін, 2016. 20 с. URL: https://www.beratergruppe-ukraine.de/wordpress/wp-content/uploads/2016/03/PP_02_2016_ukr.pdf (дата звернення 21.02.2020).
25. Збирання та поширення статистики кредитів МСП за ознакою пов'язаності: вересень 2019. *Національний банк України*: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/files/KMETVEdOIXpcLGn> (дата звернення 10.03.2020).

26. Індекс настроїв малого бізнесу: грудень 2019. *Європейська Бізнес Асоціація* (UnlimitUkraine): веб-сайт. URL: <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/Indeks-nastroyiv-malogo-biznesu-2020.pdf> (дата звернення 26.01.2020).

27. Вишневецький І., Краковська А., Педос Н. Лізингова галузь в Україні: тенденції та рекомендації до зростання. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». Київ, 2019. 36 с. URL: http://uul.com.ua/wp-content/uploads/2018/10/Leasing_report_ukr_final_09202018.pdf (дата звернення 10.03.2020).

28. Державна установа «Офіс з просування експорту»: веб-сайт. URL: <https://epo.org.ua/about/> (дата звернення 10.01.2020).

29. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2020 р. №255. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/255-2020-п> (дата звернення 11.04.2020).

30. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2020 р. №262. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-ka-a262> (дата звернення 20.03.2020).

31. Україна у 2020-2021 роках: наслідки пандемії, консенсус-прогноз. *Міністерство економіки, торгівлі та сільського господарства*: веб-сайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5d3fea53-45e7-4641-8d48-f0c865a24471&title=VipuskukrainaU2020-2021-Rokakh-NaslidkiPandemii-Konsensusprognoz-kviten2020-> (дата звернення 20.04.2020).

32. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки сільгосптоваровиробників: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 77. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-2017-п> (редакція від 26.02.2020) (дата

звернення 30.03.2020).

33. Деякі питання реалізації статті 26 та частини другої статті 27 Закону України «Про зайнятість населення»: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2013 р. №347. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347-2013-п#n54> (редакція від 12.03.2020). (дата звернення 20.04.2020).

34. Пільги та стимулювання. *Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження*: веб-сайт. URL: <http://saee.gov.ua/uk/business/preferentsii/derzh-pidtrymka/podatkovyi-ta-mytnei-pilgy> (дата звернення 10.01.2020).

35. Дія. Бізнес. *Міністерство цифрової трансформації*: веб-сайт. URL: <https://business.diia.gov.ua> (дата звернення 10.02.2020).

36. Державна програма «Доступні кредити 5-7-9%» (інвестиційні кредити). *Офіс розвитку МСП*: веб-сайт. URL: https://sme.gov.ua/support_programs/derzhavna-programa-dostupni-kredyty-5-7-9/ (дата звернення 10.02.2020).

37. Державна програма «Доступні кредити 5-7-9%» (антикризові заходи). *Офіс розвитку МСП*: веб-сайт. URL: https://sme.gov.ua/support_programs/derzhavna-programa-dostupni-kredyty-5-7-9-antykryzovi-zahody/ (дата звернення 10.02.2020).

38. Український фонд стартапів: веб-сайт. URL: <https://usf.com.ua> (дата звернення 10.01.2020).

39. Дані наглядової статистики: кількість структурних підрозділів банків. *Національний Банк України*: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#5> (дата звернення 10.01.2020).

40. Ренкінг фінансової надійності банків України, VI квартал 2019 року. *YouControl*: веб-сайт. URL: <https://youcontrol.com.ua/bank-finscore/> (дата звернення 10.01.2020).

41. Офердрафтове кредитування. *Укрсиббанк*: веб-сайт. URL: <https://my.ukrsibbank.com/ua/sme/credits/overdraft/> (дата звернення 20.01.2020).

42. Фінансування малого та середнього бізнесу. *Ощадбанк*: веб-сайт. URL: <https://www.oschadbank.ua/ua/business/finansuvannya-biznesu> (дата звернення 10.01.2020).

43. Кредитування приватних підприємців. *ПриватБанк*: веб-сайт. URL: <https://privatbank.ua/business/kredit> (дата звернення 21.01.2020).

44. Фінансовий лізинг. *ПУМБ*: веб-сайт. URL: <https://b2b.pumb.ua/finance/finliz> (дата звернення 21.01.2020).

45. Інвестиційний кредит. *Райффайзен Банк Аваль*: веб-сайт. URL: <https://www.aval.ua/biznesu/kredyty/investicijni-kredyty/investicijnij-kredit-na-kupivlyu-a-vto-obladnannya-neruhomost> (дата звернення 21.01.2020).

46. Кредитування. *Укразбанк*: веб-сайт. URL: https://www.ukrgasbank.com/small_bussiness/credit/ (дата звернення 22.01.2020).

47. UN General Assembly creates International Day for small, medium-sized enterprises. *UN News*: веб-сайт. URL: <https://news.un.org/en/story/2017/04/554912-un-general-assembly-creates-international-day-small-medium-sized-enterprises> (дата звернення 11.03.2020).

48. U.S. Small Business Administration: веб-сайт. URL: <https://www.sba.gov> (дата звернення 11.03.2020).

49. Як малим та середнім підприємствам України стати національними та глобальними чемпіонами? *Центр економічної стратегії*: веб-сайт. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/ЦЕС-final-UA.pdf> (дата звернення 12.03.2020).

50. Міняйло Н. Гроші на бізнес від держави. В розвинених країнах уряди дають дешеві кредити малим підприємствам. *Аналітичний центр texty.org.ua*: веб-сайт. URL: http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/77577/Groshi_na_biznes_vid_derzhavy_V_roz

вупенуь (дата звернення 10.04.2020).

51. Вовчак О. Д. Банківське кредитування малого підприємництва в Україні: монографія. Київ: УБС НБУ, 2012. 190 с.

52. Майборода В. Роль банківського сектора Німеччини у сприянні розвитку малих та середніх підприємств. *Вісник НБУ*. 2003. №3. С. 54–57.

53. Коноплицький В.А., Філіна Г.І. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний. К.: КНТ, 2007. 624 с.

54. Васильева, Т. А. Формирование и развитие системы инфраструктурного обеспечения деятельности предпринимательских структур: дис. канд. экон. наук: СПб, 2008. 179 с.

55. Rothschild M. Bionomics: Economy As Ecosystem. Paperback, 1995. 444 p.